

УДК 338.2.05:001.891

Н. Є. Скрипник

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна

ДЕТЕРМІНАНТИ ПРОЦЕСУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНИХ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ГЕОЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Досліджено сутність та роль сталого економічного розвитку в умовах глобалізації соціально-економічного простору; доведено необхідність гармонізації і синхронізації сталого розвитку і процесу глобалізації, обґрунтовано можливість їхньої одночасної реалізації; проаналізовано системи вимірювання для якісного й кількісного оцінювання процесу сталого розвитку.

Ключові слова: сталий розвиток, гео економічна нестабільність, адаптивність, національні суб'єкти господарювання.

Исследована сущность и роль устойчивого экономического развития в условиях глобализации социально-экономического пространства; доказана необходимость гармонизации и синхронизации устойчивого развития и процесса глобализации, обоснована возможность их одновременной реализации; проанализированы системы измерения для качественного и количественного оценивания процесса устойчивого развития.

Ключевые слова: устойчивое развитие, геоэкономическая нестабильность, адаптивность, национальные субъекты хозяйствования.

The article explores the nature and the role of sustainable economic development in the conditions of globalized socio-economic space, testifying to the necessity of harmonizing and synchronizing the sustainable development and globalization process and justifying the capacity for their simultaneous implementation. The paper makes attempt at analyzing the measurement systems for qualitative and quantitative assessment of the sustainable development process.

Keywords: sustainable development, geo-economic instability, adaptability, national economic entities.

Світ ХХІ століття – це світ глибинних, революційних трансформацій, пов'язаних із руйнуванням або виродженням традиційних соціально-економічних структур та формуванням нового глобального універсуму, у якому еkleктично, на перший погляд, поєднано риси різних цивілізаційних укладів. Поліфонія глобальних трансформацій змушує не просто осмислювати їх глибинну логіку, але й ставити та вирішувати питання про можливість людства впливати на їх розгортання, конструювати майбутнє в інтересах свого виживання і розвитку. Сучасна економічна думка характеризується актуалізацією досліджень щодо підсумків пройденого шляху та розробки новітніх парадигм подальшого суспільного розвитку, економіки нового тисячоліття. Результатом наукових досліджень є виникнення нових парадигм, підходів, пріоритетів та мобілізація громадської підтримки для трансформаційних процесів. Визнання світовою спільнотою концепції сталого розвитку як визначального імперативу на ХХІ ст. підтверджує координальну зміну поглядів та підходів до подальшого соціально-економічного розвитку суспільства.

Відмінністю сучасного етапу розвитку є виникнення великої кількості загроз і протиріч, які ставлять під загрозу майбутнє людства. До них належать: імовірність виникнення глобальної екологічної катастрофи, загострення протиріч між багатими та бідними країнами, невідповідність організації і механізмів функціонування

світової фінансової системи сучасним реаліям, посилення протистояння між різними релігійними цивілізаціями, поглиблення протиріч між цільовими орієнтирами на зростання споживання та обмеженими ресурсними спроможностями щодо їх забезпечення.

Суперечливість і турбулентність сучасного соціально-економічного розвитку вимагає активного пошуку стабілізуювальних, урівноважувальних механізмів управління надскладними глобальними економічними відносинами і процесами в інтересах виживання людства.

Однією з нових теоретичних доктрин, представники якої зробили спробу відповісти на сучасні виклики, є концепція сталого розвитку. Сутність її полягає в тому, що соціально-економічний розвиток має бути спрямовано на гармонізацію еколого-економічного простору з урахуванням поточних інтересів і потреб кожної особистості і суспільства в цілому без загрози для інтересів і потреб майбутніх поколінь.

Значний вплив на формування наукових уявлень про глобалізацію, геоекономіку, сталий розвиток справили наукові праці українських та зарубіжних авторів: О. Білоруса, М. Блауга, В. Вернадського, А. Гальчинського, В. Гейця, П. Герста, М. Горожанкіної, В. Дергачова, Л. Дмитриченко, Г. Задорожного, Я. Жаліла, А. Іларіонова, Дж. М. Кейнса, М. Кондратьєва, Р. Коуза, П. Кругмана, В. Леонтьєва, Д. Лук'яненка, В. Лукашевича, Ю. Пахомова, С. Подолинського, Д. Рікардо, Є. М. Суліми, А. Сміта, М. Шепелева, О. Швиданенко, М. Чумаченка.

Теоретичні дослідження сталого розвитку і глобалізації відбуваються паралельно. Ці явища є діалектично суперечливими, хоча і тісно пов'язаними та взаємообумовленими. Виходячи з цього, головною проблемою виступає гармонізація і синхронізація сталого розвитку і процесу глобалізації, обґрунтування спроможності їх одночасної реалізації.

Основною метою дослідження є визначення сутності та ролі сталого економічного розвитку в умовах глобалізації соціально-економічного простору.

Глобалізація як комплексне політичне, економічне, соціокультурне явище впливає на всі аспекти життєдіяльності залучених до цього процесу соціальних спільнот. Економічні реалії сьогодення переконливо свідчать, що конкурентоспроможність і загальний вектор соціально-економічного розвитку національних господарств визначаються глобалізаційними процесами та спроможністю національних економік протистояти глобальним викликам. У світовій економіці група провідних постіндустріальних держав грає в основному роль суб'єктів глобалізації, а величезна більшість інших є її об'єктами, що збільшує нерівномірність соціально-економічного розвитку світу. Розшарування світової економіки на «зони зростання» і «зони стагнації», збільшувана нерівномірність розвитку різних країн і регіонів обумовлює нестійкість світового економічного росту, нагромадження кризового потенціалу в міжнародній фінансовій і торгово-економічній системі. Процес глобалізації не тільки ускладнив світ, й породив безліч проблем і загроз, з якими людство раніше не стикалося. Глобальна економіка все більше входить у зону невизначеності і перебуває під прискореним впливом кліматичних, технологічних, політичних, культурних та суто економічних змін, які є основною загрозою для стабільного розвитку та джерелом постійних збурень та потенційних ризиків.

Глобальні проблеми сучасності – це проблеми планетарного масштабу, що стосуються життєво важливих інтересів усього людства. Вони виступають як об'єктивний фактор розвитку сучасної цивілізації, мають надзвичайно гострий характер і загрожують не лише позитивному розвитку людства, а й самому існуванню цивілізації, якщо не будуть знайдені конструктивні шляхи їх розв'язання. Щоб вирішити глобальні проблеми, потрібні спільні зусилля всіх держав і народів, усього світового співтовариства.

Сучасні підходи до концепції сталого розвитку ґрунтуються на теорії академіка В. І. Вернадського про ноосферу, єдність, взаємозв'язок та взаємний вплив людини і природи. Лише у другій половині ХХ ст. людство підійшло до усвідомлення його ідей, коли негативні наслідки індустріальної моделі суспільного розвитку поставили під загрозу стабільне існування екосистем та природних ресурсів.

Першою віхою в становленні концепції сталого розвитку можна вважати Конференцію ООН з проблем довкілля та розвитку, що відбулася у Стокгольмі у червні 1972 р. Саме на Стокгольмській конференції до міжнародного порядку денного було включено питання про взаємозв'язок між економічним розвитком і погіршенням стану довкілля. У 1987 р., за результатами роботи Комісії Г. Х. Брундтланд, опубліковано доповідь «Наше спільне майбутнє» («Our common future»), у якій і було представлено концепцію сталого розвитку як альтернативи розвитку, заснованого на необмеженому економічному зростанні. У доповіді «Наше спільне майбутнє» вперше було визначено поняття «сталий розвиток», яке трактується, як розвиток, що задовольняє потреби нинішнього покоління, але не загрожує здатності майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. Однак, офіційне визнання ідея сталого розвитку отримала лише в 1992 р., на Міжнародній конференції ООН з довкілля і розвитку в Ріо-де-Жанейро [1]. Було прийнято новий принцип світового розвитку, що отримав назву «Sustainable development». Конференція в Ріо-де-Жанейро стала найпохальнішою за всю історію людства: у ній взяло участь більше 17 тис. чоловік з 179 держав. Безпрецедентна за масштабами і змістом подія стала можливою багато в чому через стрімке накопичення проблем у світі економічного, екологічного та соціального спрямування. Основним документом, прийнятим на Конференції в Ріо-де-Жанейро, став «Порядок денний на ХХІ століття», у якому кожній країні було рекомендовано розробити національну стратегію сталого розвитку для забезпечення надійного соціально-економічного розвитку з урахуванням необхідних природоохоронних заходів.

Сталий розвиток означає позитивне зростання економічних, соціальних та екологічних параметрів, забезпечуючи загальний прогрес суспільства в усіх його сферах. Схематично сталий розвиток можна представити як зону перетину трьох його складових – економічної, соціальної, екологічної, які утворюють ядро сталості, а також зони компромісів щодо сталого розвитку – як перетин лише двох складових (рис. 1).

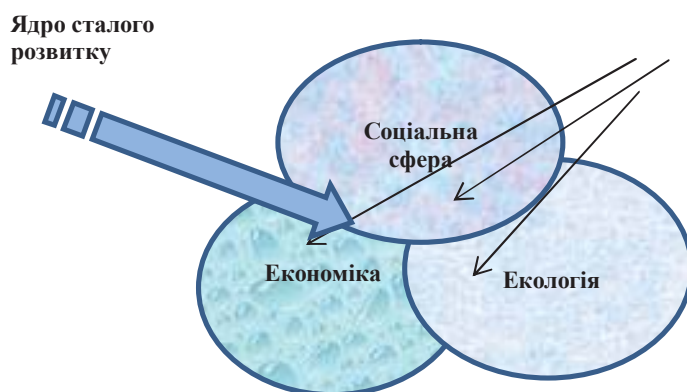

Рис. 1. Графічна інтерпретація сталого розвитку
(джерело: [2])

Сталий розвиток національних економік можливий за умов адекватного забезпечення якості економічного зростання, на основі стратегічних зрушень від

традиційно запізнілої реакції на негативні соціально-екологічні явища до сприйняття превентивних заходів, переходу на інноваційний шлях, заснований на якісно інших чинниках зростання (людський капітал, якість, технології, система управління), та покликаний забезпечити нову якість економічного зростання. Вже наприкінці ХХ ст. людство усвідомило, що парадигма суспільного розвитку, яка панувала останні століття в умовах економічного детермінізму та базувалася на проїданні ресурсів наступних поколінь, себе вичерпала.

Подальший розвиток цим шляхом порушує головний постулат сталого розвитку – не створювати загроз майбутнім поколінням, задовольняючи сучасні потреби, тобто дотримуватися справедливості щодо майбутніх поколінь. Ідеологія економічного зростання тривалий час була рушійною силою суспільства. За даними американського Інституту «Worldwatch», чисельність світового населення порівняно з початком ХХ ст. збільшилася в 4 рази, а світова економіка – в 17 разів. Зростання світового валового продукту за три роки (1995–1998) перевищило його рівень за період від появи землеробства до 1900 р.; зростання світової економіки за один лише 1997 р. було вищим, ніж за все ХVI ст. [3]. Стрімке економічне зростання забезпечило підвищення життєвого рівня населення, але відчутно підірвало природні екосистеми. Значну шкоду нанесено продуктивним сільськогосподарським угіддям (за останні 50 років із експлуатації виведено 2 млрд га, чи 17 % оброблюваних земель), лісам, водоносним горизонтам, біорозмаїттю, що реально уможливило виникнення загрози збільшенню виробництва сільськогосподарської продукції, продовольчої кризи в суспільстві [4]. Дослідження, репрезентовані експертами Пентагону, вказують на те, що вже в 2020 р. людство стикнеться з реальними проблемами, пов'язаними з катастрофічною нестачею води, енергії, продуктів харчування, що може спровокувати нові конфлікти на Землі [5]. За статистичними даними у 2001 р. біологічна спроможність планети становила близько 11,2 млрд гектарів (чи 1,8 глобальних гектарів на людину) без урахування тваринних різновидів. Реалії сьогодення констатують потреби людства в біосфері: за глобальним виміром Ecological Footprint (екологічний слід) становить 18,1 млрд гектарів (чи 2,7 глобальних гектарів на людину), тобто біологічні можливості Землі перевищено на 0,9 глобальних гектара на людину, або на 50 % [6]. Наведені дані стверджують, що життєві запаси планети виснажуються швидше, ніж природа може їх відновити.

Науковці єдині у своєму твердженні, що глобальна економіка, яка невпинно зростає, упритул підійшла до багатьох природних меж свого функціонування. Очевидним є той факт, що реалізація продуктивістської економічної концепції у масштабах, що постійно зростають, є неможливою. Реалії сьогодення вимагають забезпечення розвитку національних господарств на засадах сталості, тобто оптимально структурованого за всіма складовими, який найкраще поєднує економічну раціональність, соціальну турботу та екологічну безпеку суспільного розвитку. Такий підхід забезпечить довготривалий соціально-економічний і екологічний прогрес.

Економічна, соціальна та екологічна підсистеми сталого розвитку є самодостатніми, нестабільними та конкурентними, тому що функціонують і розвиваються за рахунок загальних ресурсів. Необхідно визначити між ними об'єктивно зумовлені функційні взаємозв'язки, забезпечуючи коеволюцію і на цій основі синергетичний ефект розвитку як нову якість їхнього спільного прояву [4]. Перехід на засади сталого розвитку вимагатиме адекватної трансформації економіки, тобто подолання парадигми, економічного детермінізму, що домінує, зміни інституційної структури економічної системи. Відповідно до базового принципу сталого розвитку

відбудеться перехід до соціоекономічної моделі, багатофункційності і форм економічної діяльності та забезпечення економічного зростання з врахуванням життєспроможності здатності екосистем, досягнення визначених соціальних орієнтирів, підвищення соціальної відповідальності бізнесу тощо.

Сталий розвиток як структурований методологічний підхід повинен реалізуватися на всіх рівнях, а саме планетарному (сталий розвиток глобального суспільства), національному (сталий розвиток національних господарств), рівні видів економічної діяльності, рівні людських спільнот, сімей (стале життєзабезпечення), рівень споживачів (стале споживання).

Важливою проблемою є створення надійної основи для процесу прийняття рішень на всіх рівнях щодо забезпечення сталого розвитку, а саме формування системи вимірювання для якісного і кількісного оцінювання цього процесу. Провідні міжнародні організації і наукові колективи проводять дослідження в напрямку створення системи індикаторів, інтегрального показника сталого розвитку.

Комісією сталого розвитку ООН розроблено і погоджено в 2006 р. набір індикаторів, який містить 50 найважливіших показників, згрупованих за напрямками: бідність, управління, охорона здоров'я, освіта, демографія, стихійні лиха, атмосфера, земля, океани, моря і узбережжя, ресурси прісної води, біорозмаїття, економічний розвиток, глобальне економічне партнерство, моделі споживання і виробництва. До найбільш відомих інтегральних показників, за якими оцінюють прогрес щодо сталого розвитку, належить індекс людського розвитку, екологічно скорегований чистий внутрішній продукт, показник скорегованих чистих заощаджень або дійсної норми нагромадження, а також показник екологічного сліду, індекс реального прогресу то індекс сталого економічного добробуту.

У рейтингу країн за індексом розвитку людського потенціалу 2013 р. Україна займає 78 місце з ІРЛП 0,74. Вона перебуває після Перу (77) і перед Макидонією (78) у середині списку країн із високим рівнем ІЛРП за оцінкою ООН [7]. Основні індикатори людського розвитку України такі: середня очікувана тривалість життя при народженні – 68,5 років; витрати на охорону здоров'я складають 4,0 % від ВВП; державні витрати на освіту – 5,3 % від ВВП; середня тривалість отримання освіти – 8,8 року; очікувана тривалість отримання освіти – 14,7 років; середньорічний ВНД на душу населення – 6359 дол. США (що в 7,7 раза менший, ніж у Норвегії, 8,5 раза – Сінгапура, 6,97 раза – США; 2,8 раза – Польщі; 2,3 рази – Росії). Необхідно відзначити, що у 990 р., коли Україна входила до складу СРСР, вона займала 26, а США – 19 місце, тобто розрив складав 7 рейтингових позицій, а на сьогодні США займає 3 місце і нас розділяє 75 сходинок. Більшість країн, які входили до складу колишнього СРСР, випереджають Україну за рейтингом людського розвитку. Так, країни Балтії у 2013 р. увійшли до першої групи з дуже високим рівнем ІРЛП і зайняли: Естонія – 33 місце, Литва – 41, Латвія – 44. У другій групі, до якої входить Україна, більш високі рейтинги займають: Білорусь – 50, Росія – 55 місце, Казахстан – 69, Грузія – 72 [7].

На Конференції Організації Об'єднаних Націй зі сталого розвитку «Ріо+20», яка пройшла в червні 2012 р. (Ріо-де-Жанейро), у доповіді про сукупний добробут за 2012 (IWR 2012) було представлено новий і дещо революційний критерій виміру економічного розвитку окремих країн – індекс сукупного добробуту (Inclusive Wealth Index – IWI) [8]. Цей показник виходить за межі традиційних критеріїв економічного зростання та розвитку, таких як Валовий внутрішній продукт (ВВП) та індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП), і включає повний спектр активів, таких як промисловий, людський і природний капітали. Цей індекс показує справжній стан багатства країн і стійкість їхніх цілей, спрямованих

на зростання і розвиток. Він оцінює вартість природних ресурсів, які вичерпуються в результаті діяльності людини, таких, як, наприклад, вирубка лісів, в оцінках економічного зростання. У доповіді розглянуто зміни в сукупному добробуті 20 країн, на частку яких припадає більше половини світового населення і майже три чверті світового ВВП з 1990 р. до 2008 р. Цей індекс показав, що хоча в Китаї, США, Бразилії і Південній Африці спостерігалось зростання ВВП, їх природний капітал значно виснажився. Якщо розглядати економіку з позицій валового внутрішнього продукту, то за період 1990–2008 рр. економіки Китаю, США, Бразилії та Південної Африки виростили на 422 %, 37 %, 31 % і 24 % відповідно. Однак, якщо розглядати їх відповідно до індексу сукупного добробуту, економіка Китаю зросла на 45 %, США – на 13 %, Бразилії – на 18 %, а в Південній Африці – знизилася на 1 %, переважно через виснаження природних ресурсів. Крім того, шість країн – Росія, Венесуела, Саудівська Аравія, Колумбія, Південна Африка та Нігерія – показали зниження сукупного добробуту за ІWI, тоді як за показником ВВП відзначалося зростання. Результати дослідження показали, що країни, які на перший погляд демонструють позитивні економічні результати, насправді перебувають в екологічних боргах і беруть у позику природний капітал, який не здатні повернути [9].

Україна підтвердила свій намір рухатися шляхом сталого розвитку, підписавши документи Конференції ООН в 1992 р. і «План імплементації» Світового саміту зі сталого розвитку 2002 р. Важливо усвідомити, що на початковому етапі переходу країни на модель сталого розвитку необхідно впровадити структурований трикритеріальний підхід до функціонування всіх сфер життєдіяльності й поступово забезпечити цілеспрямовану самоорганізацію суспільства для реалізації адекватних пріоритетних завдань.

Стратегічними засадами розвитку для України повинна бути парадигма прогресу, просування до постіндустріального соціалізованого суспільства з високими характеристиками якості життя населення, формування нового технологічного укладу й соціально орієнтованої ринкової економіки. Основними чинниками такої стратегії є гуманізація економіки, демократизація господарського життя, екологізація економічного розвитку, формування та розширення соціальної бази реформ, розробка та реалізація довгострокових пріоритетів.

Глобальна фінансово-економічна криза стала черговим викликом світовій цивілізації, обумовила невизначеність перспектив глобальної і національних економік, прискорила пошук шляхів модернізації суспільних систем. Криза виявила глибинні вади глобальної економічної моделі, сприяла усвідомленню необхідності системних змін світового і соціального порядку. Перші симптоми розвитку глобальних кризових процесів у 2007 р. ознаменувалися переорієнтацією капіталу з розвинених країн до країн, що розвиваються, що спричинило стрибок фондового ринку України, приплив кредитів і відповідно зростання корпоративного зовнішнього боргу. Розігрів економіки за допомогою зовнішніх джерел створював ілюзію розвитку, оскільки сукупний попит все більше покривався імпортом товарів і послугами [9].

На початку 2008 р. друга хвиля кризи дала поштовх до передислокації капіталу з фінансових ринків на сировинні, що призвело до стрибка цін на сировинні товари і сировинну кошик в цілому, посилення інфляційних процесів в багатьох країнах і, особливо в Україні.

Третя хвиля супроводжувалася банкрутством провідних світових фінансових компаній, падінням попиту та цін, входженням провідних ринкових економік у фазу

стагнації. В Україні кризові процеси проявлялися через стрімке падіння експорто-орієнтованого виробництва, що супроводжувалося відпливом капіталу, скороченням коштів населення в банківській системі, девальвацією та кредитним колапсом.

Фінансові вливання, які становили у 2008 р. майже 1 трл дол., не змогли витягнути з фінансової кризової прірви розвинені країни світу. Початок 2009 року ознаменувався небаченим раніше зниженням обсягів зовнішньої торгівлі, яка останні десятиріччя зростала досить динамічно. Розповсюдження фінансово-економічної кризи на реальний сектор економіки призвело до згортання виробництва та падіння ВВП у провідних країнах світу (табл. 1).

Падіння обсягів експорту більшості країн світу, спричинене скороченням світової торгівлі та зменшенням інвестиційного попиту через різке зниження кредитування та погіршення фінансово-економічного стану підприємств, є основним фактором зниження ВВП.

Таблиця 1

Динаміка та прогноз ВВП країн світу (річний приріст, у відсотках до минулого року)

Країни світу	Середнє 1995–2004 рр.	Фактичні показники ВВП за роки, %										Прогноз	
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2018	
Весь світ	3,6	4,7	5,2	5,3	2,7	-0,4	5,2	3,9	3,1	3,0	3,7	4,1	
Держави з розвинутою економікою, у т. ч.:	2,8	2,0	3,0	2,7	0,1	-3,4	3,0	1,7	1,4	1,3	2,2	2,5	
Сполучені Штати	3,4	3,4	2,7	1,9	-0,3	-2,8	2,5	1,8	2,8	1,9	2,8	3,1	
Зона Євро	2,2	1,7	3,2	3,0	0,4	-4,4	2,0	1,5	-0,7	-0,4	1,0	1,6	
Японія	1,1	1,3	1,7	2,2	-1,0	-5,5	4,7	-0,6	1,4	1,7	1,7	3,0	
Держави з ринком, що формується, та держави, що розвиваються у т. ч.:	4,9	7,3	8,3	8,7	5,8	3,1	7,5	6,2	4,9	4,7	5,1	5,5	
Центральна та Східна Європа	4,0	5,9	6,4	5,4	3,2	-3,6	4,6	5,4	1,4	2,5	2,8	3,7	
СНД, у т. ч.:	2,9	6,7	8,8	8,9	5,3	-6,4	4,9	4,8	3,4	2,1	2,6	3,7	
Росія	2,8	6,4	8,2	8,5	5,2	-7,8	4,5	4,3	3,4	1,5	2,0	3,5	
Україна	1,2	3,0	7,4	7,6	2,3	-14,8	4,1	5,2	0,2	0,4	1,5	2,0	
Білорусія	4,7	9,4	10,0	8,7	10,3	0,1	7,7	5,5	1,5	2,1	2,5	3,6	
Казахстан	4,5	9,7	10,7	8,9	3,2	1,2	7,0	7,5	5,1	5,0	5,2	5,4	
Держави Азії, що розвиваються	7,1	9,5	10,3	11,5	7,3	7,7	9,8	7,8	6,4	6,3	6,5	6,7	

Джерело: авторська розробка на підставі [10; 11].

За даними Міжнародного валютного фонду, за останні двадцять років економіка більшості країн світу зазнала спаду у 2008–2009 рр. Обсяг ВВП усіх країн світу зменшився на 0,4 %, держав з розвинутою економікою – на 3,4 %, а саме: США – на 2,8 %, країн зони Євро – на 4,4 %, Японії – на 5,5 %.

Розгортання світової фінансово-економічної кризи та поширення її негативних проявів на Україну виявило низку системних вад макроекономічної архітектури,

яка досить хаотично формувалася останні роки без підтримки фундаментальних чинників економічної моделі. Українська економіка протягом 1999–2008 рр. демонструвала позитивну динаміку, з одночасним проявом ознак порушення макроекономічної рівноваги, оскільки зростання не зумовлювалося стабільними довгостроковими факторами [12]. На жаль, економічне зростання було не результатом ефективної загальнодержавної політики, а дією сприятливих факторів ендотажного походження. Дані, репрезентовані на рис. 2, наочно підтверджують справедливість висловленого, а саме: надвисока волатильність траєкторії макроекономічної динаміки не демонструє чітко окресленої домінанти розвитку оскільки середньорічні темпи приросту ВВП коливаються від 5,2 % у 2002 р. до 12,1 % у 2004 р. і мають хвилювий характер протягом 2005–2009 рр., що обумовлено наперед динамікою цін на основні групи товарів металургії.

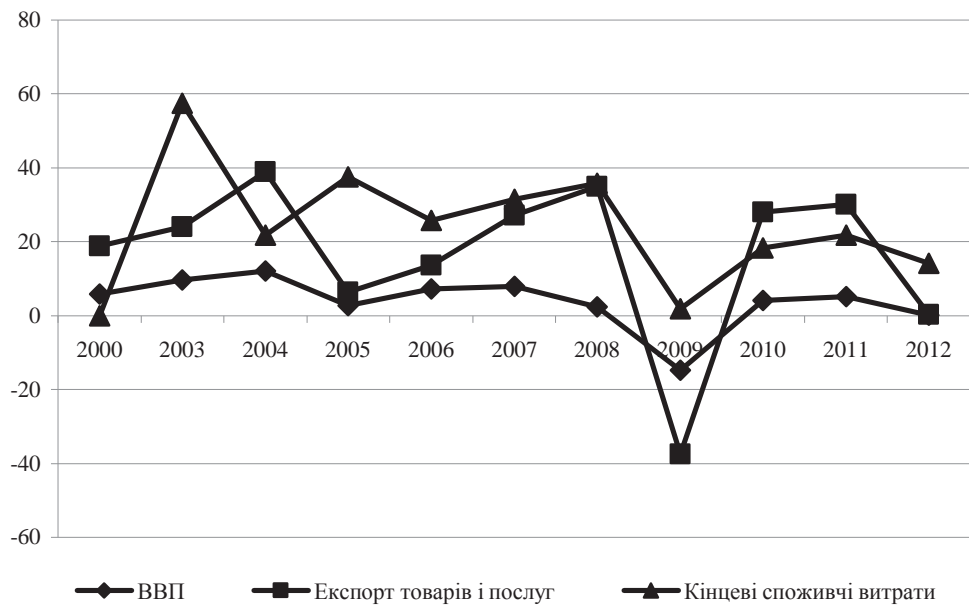

Рис. 2. Динаміка темпів росту ВВП, експорту товарів і послуг та кінцевих споживчих витрат за період з 2000–2012 рр.

(джерело: авторська розробка на підставі [13, с. 29, 33; 14, с. 27, 30, 35])

Найбільший спад економіки України відзначають у 2008–2009 рр., що збігається із загальносвітовою тенденцією. Зростання експорту товарів і послуг обумовлювало приріст ВВП у період з 2000–2004 рр. У 2005 р. основною рушійною силою зростання стало внутрішнє споживання, яке підтримувалося поживленням кредитування та соціальними виплатами. Падіння обсягів експортних операцій та внутрішнього попиту в 2008–2009 рр. стало основними причинами глибокого спаду ВВП України. Посткризовий період 2010–2011 рр. ознаменувався підвищенням обсягів експортних операцій до рівня 2007 р., відновленням кредитування, що сприяло зростанню внутрішнього споживання, та ростом ВВП до 105,2 %. У 2012 р. зростання ВВП та обсягів експортних операцій майже не відбувається на тлі зростання внутрішнього споживання, що підтверджується даними, репрезентованими на рис. 2.

Висновки. Економічна політика України неоліберального типу залишила поза увагою фундаментальні основи розвитку економіки в умовах ринку, тому з метою подолання негативних тенденцій розвитку національної економіки необхідно переглянути концептуальні засади економічної політики на принципово іншій, ліберально-демократичній, основі. Економічні реформи мають включати системні заходи, спрямовані на створення сприятливого середовища ведення бізнесу; забезпечення довгострокової фінансової стабільності; підвищення ефективності державного управління; розвиток конкуренції на внутрішньому товарному ринку.

В умовах загострення глобальної конкуренції, наростання стратегічних викликів суспільству та економіці України зростає необхідність дослідження національної конкурентоспроможності як процесу, що відбувається під впливом цілої сукупності факторів, які постійно розвиваються та змінюються.

Сучасний стан глобальної економіки характеризується посиленням ризиків повторення глобальної рецесії. Джерелом таких ризиків є передусім економічні процеси у розвинутих країнах – США та ЄС. Значна частина міжнародних експертів оцінює ймовірність повторення рецесії у США у 30–50 %. Зрозуміло, що економічні процеси у розвинутих країнах знаходяться за межами можливостей управління з боку України як країни з невеликою відкритою економікою. Таким чином, Україна не має змоги уникнути глобальної рецесії, тому пріоритетами антикризової економічної політики повинно бути перш за все створення на державному рівні ефективної системи моніторингу тенденцій розвитку глобальної економіки та розроблення заходів пом'якшення наслідків для України глобальної рецесії у випадку її настання. Така система повинна бути покладена в основу державної стратегії забезпечення національної економічної безпеки. На національному рівні повинен бути створений ефективний інституційний механізм моніторингу та управління стосовно глобальних економічних викликів, ризиків та загроз.

Ключовими орієнтирами структурної модернізації економіки України мають стати:

- усунення накопичених структурних диспропорцій;
- цілеспрямоване формування майбутніх структурних характеристик економічної й фінансової систем на основі врахування майбутніх ризиків і тенденцій розвитку;
- формування захисних і стабілізаційних антициклічних механізмів та дієвих важелів управління економічною системою, що дозволить забезпечити сталий і збалансований економічний розвиток.

Для реалізації моделі послідовної структурної модернізації національної економіки через важелі податкової, грошово-кредитної, валютної та зовнішньоторговельної політики належить виробити механізми забезпечення дієвості економічної політики держави.

Механізми підвищення конкурентоспроможності національної економіки та створення міцної бази для її стійкого динамічного розвитку лежать у площині реалізації системних структурних перетворень. Структурна трансформація національної економіки має бути спрямована на максимально ефективне використання всіх видів економічних ресурсів. Це вимагає реалізації активної та послідовної інноваційно-інвестиційної політики, розбудови національної інноваційної системи, удосконалення структури економіки в напрямі розширення високотехнологічних виробництв обробної промисловості, телекомунікаційних, фінансових та бізнесових послуг, розвитку високоінтелектуального людського капіталу.

Пріоритетним напрямом зміцнення конкурентоспроможності національної економіки є посилення інноваційного вектора економічної динаміки як функції поліпшення макроструктурних пропорцій економіки та оптимізації відтворювальних процесів, зокрема через інструменти інвестиційної, податкової та амортизаційної політики держави, і визначення відповідних пріоритетів державної політики нагромадження.

Бібліографічні посилання

1. Міжнародна конференція ООН з довкілля і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 3–14 червня 1992 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/russian/conferen/rio>
2. Социально-экономический потенциал устойчивого развития : учеб. / [под ред. проф. Л. Г. Мельника (Украина) и проф. Л. Хенса (Бельгия)]. – Сумы : Университетская книга, 2008. – 1120 с.
3. Офіційний сайт «WorldWatch Institute» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.worldwatch.org/pubs/pdf>
4. Структурні зміни та економічний розвиток України : монографія / [Геєць В. М., Шинкарук Л. В., Артёмова Т. І. та ін.; за ред. Л. В. Шинкарук]. – К. : Експрес, 2011. – 696 с.
5. Эксперты Пентагона: глобальное потепление погубит Землю [Електронний ресурс] // Мембрана. – Режим доступу : <http://www.membrana.ru/articles/misinterpretation/2004/03/03/182200.html>
6. Ecological Footprint – Ecological Sustainability [Електронний ресурс] / Global Footprint Network. – Режим доступу : <http://www.footprintnetwork.org/en/index.php/GFN/>
7. Human development report 2013 «The rise of the south: human progress in a diverse world». Програма розвитку ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.hdr.undp.org/sites/default/files/reports/14/hdr2013_en_complete.pdf
8. Inclusive Wealth Report 2012. Measuring progress toward sustainability [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ihdp.unu.edu/file/download/9927.pdf>
9. Економіка України: шоківі впливи та шлях до стабільного розвитку / [Білоцерківець О. Г., Бурлай Т. В., Гончар Н. Ю. та ін.; за ред. І. В. Крючкової]. – К. : Експрес, 2010. – 480 с.
10. World Economic Outlook (WEO). Transitions and Tensions. October 2013. Міжнародний валютний фонд [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2013/02/pdf/text.pdf>
11. IMF World Economic Outlook (WEO) Update: Is the Tide Rising? January 2014. Міжнародний валютний фонд [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2014/update/01/pdf/0114.pdf>
12. Новый курс : реформи в Україні. 2010–2015. Національна доповідь / [за заг. ред. В. М. Гейця]. – К. : НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.
13. Статистичний щорічник України за 2007 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
14. Статистичний щорічник України за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

Надійшла до редколегії 15.04.2014